

MIKES KELEMEN
TÖRÖKORSZÁGI LEVELEIBŐL

Rodostó 28. Maji, 1720.

Már mi itt derék házastüzes emberek vagyunk, és ugy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont. De tréfa nélkül, édes néném, mi itt igen szép kies helyt vagyunk. A város elég nagy és elég szép, a tengerparton lévő kies és tágas oldalon fekszik. Az is való, hogy Európának éppen a szélyén vagyunk. Lóháton innét Constancinápolyban két nap könnyen el lehet menni, tengeren pedig egy nap. A bizonyos, hogy suhult a fejdelemnek jobb lakóhelyt nem adhattak volna. Akármely felé menjen az ember, mindenütt a szép mező, de nem pusztá mező, mivel itt mindenütt a földet jól megmivelik, a faluk mellett lévő mezők nem puszták, és ennek a városnak a földje olyan mivelt, valamint egy jól megmivelt kert — kivált mostanában gyönyörűséggel nézi az ember itt a szántó-földeket és a szőlőket és a sok veteményes kerteket. Itt pedig annyi szőlőhegyek vannak, hogy másutt egy vármegyében elég volna. Azokat pedig igen jól mivelik, és azokban a sok gyümölcsfák ugy tetszenek, mintha mind kertek volnának. Itt pedig meg nem karózzák a szőlőt, mint nálunk, azért is az ágak mind le vannak hajolva, a szőlőgerezdet a levelek bédvédvén a földet is árnyékban tartják, e pedig szükséges ezen a meleg földön, a hol nyárban igen kevés eső jár. Így a föld nedvesen marad, és a szőlő sem szárad el.

Itt, a való, sok veteményes kertek vannak, az ide való szokás szerint mivelik, de nem lehet a miéinkhez hasonlitani. Gyapotat pedig sohult annyit nem vetnek, mint itt, és a gyapotból való kereskedés itt igen nagy. Torda vármegyében, gondolom, hogy megteremne, de a mi kokány földünkön elegendő melege nem volna. Itt az asszonyoknak egész esztendő által csak az a [dolgok], hogy a gyapotat elvessék, megszedjék, el-

adják, vagy megfonják. Májusban vetik el és októberben szedik meg. Való, hogy sok bibelődés vagy on a gyapottal, de minthogy itt az asszonyoknak semmi más külső munkájok nincsen, azért arra reá érkeznek.

A város felől azt mondhatom, hogy ezen a földön elmondhatni egy szép városnak, a mely nem olyan széyes, mint hosszú. De akármely szép házak legyenek itt a városokon, nem tetszhetnek szépeknek, mivel az utczára nem hadnak ablakokat, kivált a törökök azért, hogy a feleségek ki ne láthassanak. Micsoda szép dolog az irigység! A piacza a városnak igen bőv. A sokféle szárnyas állat, gyümölcs, kerti vetemény itt olcsó, a még ide nem jöttünk, még minden olcsóbb volt. De ha egy kis drágaságot okoztunk is, de a való, hogy csendeséget is okoztunk, mert a lakosok magok mondják, hogy a még ide nem jöttünk, a hol most vagyunk szállva, ott az utczákon nappal is félve jártanak az asszonyok és leányok; estve felé pedig a kit kívül találhattak, azt elragadták, és gondolja el kéd, mint bocsátották el? Még gyilkosságok is estenek, ezeket pedig a jancsárok, görögök, és örmények követték, de már most legkissebbet sem hallani. Estve kiki sétálhat az utczákon, semmitől nem tarthat. A való, hogy mink is sokan vagyunk, de legkissebb dolog ha történnék, a kapunkon lévő harmincz jancsár megtanyitaná azokat, a kik valamely garázdát akarnának indítani. Nem is lehet már csendesebb hely, mint a hol mi lakunk. Estve idegen jancsárt, se görögöt nem látunk, noha a szép időkbén 11 óráig is kint vagyunk. Csak ilyen hamar is már micsoda hasznára vagyunk a városnak, hát még ezután. Csak azt bánom, hogy messze vagy on Bercsényi ur tóllünk: ő nem bánja, mert ritkábban megyünk hozzája, és annyival kevesebb lesz a költség. De mit tudunk tenni, ha messze is, csak oda kell menni — hát hogy töltsük az időt? Még az asszonyok sem szeretik aztot, de mit tehetnek velünk együtt rólla ? A való, hogy a nem nekik alkalmatlanabb, hanem nekünk; mert csak el kell hozzájok menni, valamint az ur dolgára.

Már eleget beszéltem a városról és a földjéről ; hanem már a mi házunknál lévő szokásról kell szólni és az idő töltéséről. A való, hogy egy klastromban nincsen nagyobb rendtartás, mint a fejdelem házánál. Ezek pedig azok a rendtartások: Reggel hatodfél órakor a dobot megütik, akor a cselédeknek fel kell kelni, és készen kell lenni hat órára. Hat órakor dobolnak, és akor a fejdelem felöltözik, azután a kápolnában me-

gyen, és misét hallgat. Mise után az ebédlőházban megyen, ott kávéit iszunk és dohányozunk. A mikor az óra háromfertyály nyolczra, akkor első dobolnak misére, nyolcz óraker másodikát, és egy kis idő mulva harmadiket dobolnak. Akor a fejdelem misére megyen, mise után a maga házába megyen, és kiki oda megyen, a hová tetszik. Tizenegyedfél óraker megütik a dobot ebédre, és tizenkét óraker asztalhoz ülünk, és törvényt teszünk a tyukokra. Harmadfél óraker a fejdelem csak magánosan a kápolnában megyen, és ott vagyon három óráig. Mikor az óra három fertály ötre, akkor első dobolnak estvéli imádságra, öt óraker másodikát, és egy kevés idő mulva harmadikát. Akor a fejdelem a kápolnába megyen, és azután kiki eloszlik. Vacsorára hetedfél óraker dobolnak. A vacsora nem tartván sokáig, nyolcz óraker a fejdelem levettezik, de leggyakortább le nem fekszik még akkor, és reggel ha szinte hat óraker öltözik is fel, de éjféli két óraker felkél. Azt pedig ne gondolja kéd, hogy legkissebb változás is legyen mindezekben. Ha szinte a fejdelem beteg volna is, akkor is mind egyaránt folynak a rendek. Hatodfél óraker felkelni nem kicsiny dolog, de el nem mulatom azért, hogy kedvit találjam, és mindenkor jelen vagyok, mikor öltözik. A hivatalom is azt hozza magával, hogy vigyázzak a cselédekre.

Ezek tehát a mi klastromunkbéli rendtartásink. A mi pedig a multságot és az időtöltést illeti, a sokféle, és kiki a maga hajlandóságát követi. A fejdelem minden héten lóra ül kétszer, és estig oda vadászunk, mert itt igen sok fogoly és nyul vagyon ; veres fogoly több vagyon, mint szürke. Mikor pedig vadászni nem megyen a fejdelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt. Mink is jobban tölténők, ha lehetne, mert az ember nem mehet örökké sétálni, nem lehet mindenkor a mezőn vándorlani : az ide való emberekkel pedig nem lehet társalkodni. Itt az idegen senki házához nem mehet. Kivált az örmények inkább féltik feleségeket, mintsem a törökök. Még nem láthattam a szomszéd asszonyomat. Napjában tizszer is a kapuja előtt kell elmennem, és ha a kapuban talál lenni, úgy szalad töllem, mint az ördögtől, és bészárja a kapuját. Nem törődöm rajta, mert közönségesen az örmény asszonyok olyan fehérek, mint a cigánynék. Ebből elítélheti kéd, hogy itt a lakosokkal semmi ismeretség nem ehet. Nem is veszünk semmit, mert itt ki szőcs, ki szabó, valami főrenden lévő emberek itt nincsenek, a kikhez mehetnénk. Török urak vannak, de unadalmas dolog törököt látogatni : egyik a, hogy tö-

rökül nem tudok, másik a, hogy ha az ember hozzájok megyen, elsőben : no ülj le, azután egy pipa dohányt ád, egy findsa kávé, hatot, vagy hetet szól az emberhez, azután tíz óráig is elhallgatna, ha az ember azt elvárná. Ők a beszélgetéshez, nyájához éppen nem tudnak. Minden multságunk tehát abban áll, hogy Bercsényi urhoz megyünk vagy ebédre, vagy vacsorára — ott mégis nevetünk a kis Zsuzsival ; mert az asszonynyal reá kell az embernek tartani magát, valamint a komodi nemesasszonynak. A már csak a régi dolgokat szereti beszélni, hogy leánykorában micsoda multságai voltak. Azt jól tudja kéd, hogy nekem ahoz semmi [kedvem] nincsen. Én nekem a micsodás természetem vagyok, elhallgathatom az embert három óráig is, hogy egyet ne szóljak, de azután kérje meg kéd tőlem, mit beszéltek nekem ? Egy szót sem tudnék megmondani belőlle. Így vagyok azzal az uri asszonynyal. Két óráig sem szóllok egyet. Ha nevet, én is nevetek, de sokszor nem tudom mit — azt gondolja, hogy én azokat mind nagy figyelmetességgel hallgatom. Ugyanis, ha én régi dolgokkal akarom az időt tölteni, a Nagy Sándor históriáját olvasom, az elég régi.

Mind ezekből megláthatja kéd, hogy micsoda városban telepítettetek le bennünket; annak micsodás lakosai vannak, micsoda környéke; itt micsodás szokást tartunk. De azt még nem mondtam kédnek, hogy én micsodás szokást tartok. Az én szokásom a, hogy tíz órakor lefekszem, és a szemeimet bezárom, és rendszerént azokat fel nem nyitom másnap hatodfél óráig. Ezt a dicséretes szokást mind télben, mind nyárban megtartom. Azért ez a levél olyan hosszú, hogy már tíz az óra, alügyünk hát, édes néném. De az egészségre kell vigyázni, ha azt akarja kéd, hogy gyakran írjak. Másszor többet, vagy kevesebbet. Ihon azt majd elfelejtettem megírni, hogy az a veszett köszvény az urunkra jött alkalmatlankodni.

Rodostó, 25. Martii, 1735.

Édes néném, ha nyughatatlan elmével irtam az előbbeni leveletem, ezt szomorúsággal írom: mert az urunkot éppen nem jó állapotban látom. Ki is nyilatkoztatta már magát a betegsége. Tegnapelőtt a szokás szerént nyolcz órakor estve le akarván vetkezödni, a hideg borzogatta. Én jelen levén, kéd tőlem, ha én nem fázom-é ? Felelém, hogy az idő elég meleg, és nem fázom. Erre felelé, hogy igen fázik. Ezen mingyárt

megijedék, de meg azután gondolám, hogy tavasz felé valami változás esik az egészségben. Az urunk levetkezik és lefekszik, én is a szállásomra megyek. Egy kevés idő múlva hozzám jönnek és mondják, hogy hánt volna. Én arra mondám, hogy talám valamit olyat ett, a mit a gyomor nem szenvedhetett. Másnap hat órakor, a mikor fel szokott öltözni, a házában megyek: de micsoda ijedségben nem esém, mihent meglátám az ábrázatját. A ki is természet szerint mindenkor piros lévén, ugy elsárgult, valamintha sáfránnyal megkenték volna. Már két naptól fogvást nagy gyengeséget érez — szüntelen való hidegletelés van rajta — és mintha az egész vére sárré változott volna, ugy elsárgult az egész teste. Ma innep lévén, felöltözött, és a nagy misét meghallgatta. De nem kell csudálni, ha igen keveset ehetett. Legkisebb fájdalmat nem érez, de nagy bágyadtságot. Édes néném, kérjük az Istent, hogy tartsa meg ezt a nagy embert, a kit az ellenségi is nagynak tartanak.

Rodostó, 8. Aprilis, 1735.

A mitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivévé ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratnunk. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, a ki ma megholt érettünk. A micsoda életet élt és a micsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották néki : «Ma velem lész a paradicsomban!»

Hullassuk bövséggel könnyeinket, mert a keserüségnak ködje valóságosan reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az Isten annyi szenvedési után a mennyei lakadalomban vitte, a hol a gyönyörüségnak és az örömnak pohárából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sirás és keserőség vagyon itt miközöttünk, még csak a legalábbvalón is. Itéld el, ha lehet, micsoda állapotban irom ezt a levelet. De mivel tudom, hogy örömet kívánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatásimmal leirom, ha szinte az által megsaporitom is keserüségemet.

Ugy tetszik, hogy az utolsó leveletem az elmúlt holnapnak 25-dik napján irtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokat érzett. Igen keveset, de másként mindent a

szokás szerént vitt végben. Abban a gyengeségiben is az esztergában dolgozott első aprilisig. Az nap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel való házból hallgatta a misét. A mise után a mely pap oda vitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el kezéből, mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfün jobbacskán volt, kedden hasonlóképen, még a dohánt is megkivánta és dohányozott. De azt csudálta minde-nikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem mulatott, se meg nem engedte, hogy ő érette valamit elmulassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt és lefekütt. Noha alig volt el, de mégis úgy megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor alutt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagy? csak azt felelte : «Én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek.» Csütörtökön, igen közel lévén utolsó végihez, elnehezédék és az urat magához vette nagy buzgósággal. Estve a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották : de maga ment a hálójában. A szavát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé éjtszaka mindnyájan mellette voltunk. A pap kérte tőle, ha akarja-e felvenni az utolsó kenetet ? Intette szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondván neki, nem felelhetett reája, noha vettük észre, hogy eszin van — azt is láttuk, hogy az intéskor a szemeiből könnyhullatások folytanak. Végűre szegény ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék — mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szüntelen reá néztünk, de mégis csak azon vettük észre általmenetelit, a midőn a szemei felnyiltak. Ő szegény árvaságra hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sivás-rívás vagyon közöttünk. Az Isten vigasztaljon meg minket.

Rodostó, 16. Aprilis, 1735.

Itt, édes néném, könnyhullatással eszszük kenyerünket, és olyanok vagyunk, mint a nyáj pásztor nélkül. Másnap szegénynek a testámentumát felnyitottuk és elolvastattuk. Mindenik cselédinek hagyott. Én nekem ötezer német forintot, Sibrik uramnak is annyit. De mindenikünknek azt a pénzt Franciaországban kellene felvennünk — mikor vesszük fel, Isten

tudja. A vezérnek szólló levelit is elküldöttük, a melyben kéri szegény, hogy bennünket el ne hadjon. A testet másnap felbontattuk és az aprólékját egy ládában tévén a görög templomban eltemették. A testet pedig a borbélyok füvekkel bécsinálták, mert még nem tudjuk, mikor vihetjük Constancinápolyban. A borbélyok szerint nem kell csudálni halálát, mert a gyomra és vére tele volt sárral. Az egész testit elborította volt a sár. Az agya veleje egészséges volt, de annyi volt, mint két embernek szokott lenni — esze is volt annyi, mint 12-nek. A szivét Franciaországba hadta, hogy küldjük. A testet húsvét után egy nagy palotán kinyújtóztattuk, a hol isteni szolgálat volt harmadnapig. Mindenféle embernek szabad volt a testet meglátni. Harmincz török is volt egyszersmind, a ki látta és a kik jól üsmerték szegényt, de még is nem hiszik, hogy megholt, hanem azt hirdetik, hogy titkon elment, és mi mást öltöztettünk fel valakit helyében. Bár igazat mondanának! Tegnap az Isten szolgálat után a testet koporsóban zártuk és egy kis házban tettük, a hol leszen mindaddig, még szabadság nem lesz, hogy Constancinápolyban vihessük.